KONFERENCJE NAUKOWE O AZJI

Bugusław Zakrzewski

SYMPOZJUM PROCESY DEMOKRATYZACJI W REPUBLICE CHIŃSKIEJ (NA TAJWANIE) 7 grudnia 2002 r., Uniwersytet Warszawski

7 grudnia 2002 r. w Pałacu Kazimierzowskim Uniwersytetu Warszawskiego odbyło się międzynarodowe sympozjum na temat procesów demokratyzacji na Tajwanie. Zorganizowały je Centrum Badań Azji Wschodniej Instytutu Studiów Politycznych PAN oraz Instytut Stosunków Międzynarodowych UW we współpracy z Biurem Kulturalnym i Gospodarczym Tajpej w Warszawie.

W imieniu organizatorów zebranych powitał doc. dr hab. Krzysztof Gawlikowski, kierownik CBAW. Następnie – jako gość honorowy – głos zabrał Hsiang-pu Liu, przedstawiciel Biura Kulturalnego i Gospodarczego Tajpej w Warszawie. Pan Liu przypomniał, że w latach 80. XX w., w ślad za szybkim wzrostem gospodarczym Tajwanu, przyspieszono liberalizację polityczną. W 1987 r. zniesiono obowiązujący przez 38 lat stan wojenny. Wprowadzono wolność prasy (1988) i zalegalizowano istnienie opozycyjnych partii politycznych (1989). Odbyły się też wybory do Zgromadzenia Narodowego, po raz pierwszy od 1947 r. W 1993 r. zniesiono *Tymczasowe postanowienia na okres komunistycznego buntu*, na mocy których zawieszono były od 1948 r. niektóre artykuły konstytucji, w szczególności dotyczące swobód politycznych i obywatelskich. Uwieńczeniem tych reform politycznych stały się w 1996 r. pierwsze powszechne wybory prezydenckie. W 2000 r., kolejne wybory wygrał przywódca opozycji, Chen Shui-bien. Było to pierwsze w historii Chin pokojowe przekazanie władzy innej sile politycznej. Praktyka demokratyczna Tajwanu – konkludował mówca – *spełnia powszechne kryteria demokracji uczestniczącej. Mamy zatem, obok 'cudu gospodarczego' także 'cud polityczny'.* *Demokratyczne reformy na Tajwanie, zgodne z duchem kultury europejskiej, zaowocowały zacieśnieniem przyjaźni z Polską i innymi krajami europejskimi, co przyczyniło się do umocnienia wzajemnych stosunków.* Na zakończenie mówca po-

dziękował prof. K. Gawlikowskiemu za zorganizowanie tej konferencji, a zebranym – za wzięcie w niej udziału. Wyraził nadzieję, że przybliży ona Polsce przemiany zachodzące na Tajwanie.

Podczas sesji porannej kolejno wystąpili:

1. Doc. dr hab. K. Gawlikowski, zapoznał zebranych ze swymi przemyśleniami proponując – w formie ogólnych uwag o procesach przemian na Tajwanie – pewne ramy teoretyczne dotyczące procesów transformacji. Podjął próbę zarysowania specyfiki i odmienności trzech kluczowych pojęć: autorytaryzmu, totalitaryzmu i komunizmu. Wszystkie te systemy – zdaniem mówcy – mogą występować w wersjach łagodniejszych lub bardziej represyjnych. Zwrócił też uwagę, że *demokracja oligarchiczna* różni się od autorytaryzmu raczej formą, niż treścią. Istotę przemian politycznych na Tajwanie, od drugiej połowy lat 80. XX w. ujął jako *ewolucję od słabnącego i chylącego się ku upadkowi ustroju totalitarnego, faktyczne zbliżającego się już do zwykłego autorytaryzmu, poprzez system pół-autorytarny do demokracji*. Kwestię, ku jakiej demokracji Tajwan przechodzi – mówca pozostawił otwartą.

Zwrócił on uwagę, że tamtejszy system totalitarno-autorytarny był całkiem sprawny ekonomicznie, a końcowe kroki ku demokratyzacji znacznie osłabiły wzrost gospodarczy. Przypomnił też, że procesy przemian po części zostały spowodowane przez naciski zewnętrzne, zwłaszcza ze strony USA, oraz przez zmianę sytuacji międzynarodowej Tajwanu. Po uznaniu ChRL przez Stany Zjednoczone oraz ich sojuszników za jedynego reprezentanta Chin, a zerwaniu stosunków dyplomatycznych z Republiką Chińską na Tajwanie, tamtejsze władze musiały zdemontować dyktaturę i poszukać nowej legitymizacji, by umocnić swą pozycję na arenie międzynarodowej. Istotną też była rosnąca presja wewnętrzna. Ważną rolę odegrały też fundamentalne przemiany gospodarczo-społeczne, takie jak uprzemysłowienie wyspy, urbanizacja, wyższy poziom oświaty, umocnienie klasy średniej oraz nowe aspiracje itd. Reformy zainicjowała oświecona elita w warunkach względnej stabilizacji i zamożności. Pogłębieniu procesu demokratyzacji sprzyjały później konflikty i podziały wewnątrz rządzącego państwowo-partyjnego aparatu Kuomintangu, co ostatecznie doprowadziło do zwycięstwa przedstawiciela opozycji, choć dwaj kandydaci obozu kuomintangowskiego łącznie uzyskali bezwzględną większość głosów.

Zdaniem mówcy, proces przekształceń na Tajwanie ma szczególne znaczenie, gdyż może służyć jako wzór i inspiracja dla przyszłych przemian politycznych na kontynencie. Od końca lat 70. XX w. zachodzą tam dramatyczne zmiany od schyłkowej fazy systemu komunistycznego, w jego maoistowskiej formie (ekstremalnej, niemal religijno-sekciarskiej i zmilitaryzowanej zarazem) ku wysoce zanarchizowanemu i chaotycznemu autorytaryzmowi, z nieznacznymi pozostałościami totalitaryzmu i z załączkami instytucji demokratycznych. Zmiany zachodzą

dzące w ChRL spowodowały głównie czynniki wewnętrzne, a zapoczątkowała je oświecona część elity rządzącej (grupa Deng) w sytuacji głębokiego kryzysu polityczno-społeczno-gospodarczego. Zainicjowane „reformy” poprawiły znacznie sytuację, zwłaszcza gospodarczą, i przeobraziły zasadniczo kraj, ale przeobrażenia nadal trwają i przebiegają z różną szybkością w różnych sferach, a wiele kwestii czeka na rozwiązanie. Trudno też wykluczyć pojawienia się kryzysu politycznego, zwłaszcza przy istotnym zmniejszeniu bardzo wysokiego tempa wzrostu. Partia rządząca, które znacznie zmieniła swą istotę, nadal jednak kontroluje przebieg procesów transformacji.

W Polsce procesy transformacji miały inną dynamikę, gdyż najistotniejsze było narodowe wyzwolenie spod pół-kolonialnej dominacji radzieckiej. Czynniki wewnętrzne i zewnętrzne spowodowały upadek niemal całkowicie przegniłego i niewydolnego gospodarczo ustroju narzuconego przez obce mocarstwo i wspieranego przez jego wojska. System był, co do swej istoty, komunistyczny, gdyż opierał się na państwowej własności, administracyjnym zarządzaniu gospodarką i bardzo znacznym ograniczeniu sił rynkowych, choć w okresie schyłkowym totalitarna kontrola społeczeństwa była bardzo zredukowana, podobnie jak represje. Zmiany polityczne zostały zainicjowane w czasie głębokiego kryzysu gospodarczego i politycznego. Elita rządząca była jednak na tyle oświecona, że skapitulowała w obliczu nowych sił politycznych i została zastąpiona, w toku dramatycznej „pokojowej rewolucji” przez nową elitę, nastawioną mniej lub bardziej antykomunistycznie, aczkolwiek z udziałem niektórych postkomunistycznych postaci i sił. Każdy z tych trzech przypadków ma więc cechy swoiste, a procesy transformacji biegły tam inaczej.

2. Dr Ching-hsin Yu, kierownik Centrum Studiów nad Wyborami Państwowego Uniwersytetu Chenchu w Tajpej, zaprezentował referat *Nowy system partyjny na Tajwanie*. Zarysował on perspektywy zmian w dotychczasowym układzie partyjnym w świetle wyników wyborów prezydenckich 2000 r., które zmieniły go dość zasadniczo. Dokonawszy przeglądu przemian ostatniego dziesięciolecia dr Yu stwierdził, że w istocie na Tajwanie pojawił się już prawdziwy system wielopartyjny. Zachowania wyborców rokują – jego zdaniem – dalsze zmiany w tym układzie. Przedstawił on szczegółowe „profile” tamtejszych partii politycznych w aspekcie demograficznym i społeczno-politycznym. W ich elektoracie występują tak pewne cechy stałe jak i zmieniające się. W konkluzji stwierdził, że ostre konflikty społeczno-polityczne między partiami i powolne procesy ich wewnętrznych przeobrażeń mogą utrudniać kształtowanie się stabilnego układu wielopartyjnego na Tajwanie.

3. Mgr Wojciech Ostrowski (z CBWAW ISP PAN), omówił rolę samorządów lokalnych w procesie demokratyzacji na Tajwanie, porównując rolę Kuomintangu (KMT) na Tajwanie i system komunistyczny w Polsce. Tu i tam występowały znaczne ogra-

niczenia wolności politycznych i gwałcenie praw człowieka. Referent wskazywał, że Kuomintang był niemal do końca partią typu leninowskiego, nie dopuszczał istnienia w kraju opozycji i stworzył system totalitarny. W istocie i u nas i na Tajwanie obywatele postrzegali władzę jako „siłę obcą” (tam reprezentującą początkowo „Chińczyków z kontynentu”). KMT jednak stopniowo zyskiwał znaczne poparcie społeczne, gdyż zapewnił fantastyczny rozwój gospodarczy. W rezultacie aż do ostatnich lat był w stanie wygrywać wybory, nawet gdy już zezwolił na nie. W Polsce w pierwszych półwolnych wyborach PZPR przegrała, a niedługo znikła z areny politycznej, natomiast na Tajwanie umacnianie się opozycji było procesem powolnym i stopniowo system jednopartyjny przekształcał się w wielopartyjną demokrację.

Na Tajwanie siły opozycyjne uczestniczyły w wyborach szczebla lokalnego i prowincjonalnego przez prawie trzy dekady, jeszcze przed liberalizacją zainicjowaną przez Chiang Ching-kuo (1972–1988). Dlatego władze szczebla lokalnego mogły odegrać znaczną rolę w procesie demokratyzacji. Frekwencja wyborcza w wyborach lokalnych jest też zwykle wyższa tam niż w wyborach ogólnokrajowych, co wskazuje na inny tam rodzaj politycznego zaangażowania ludności. Chiński system polityczny tradycyjnie opierał się na bardzo silnych i zinstytucjonalizowanych społecznościach lokalnych. W porównaniu z Zachodem państwo miało tam znacznie mniejszy bezpośredni wpływ na życie codzienne, choć za pośrednictwem wspólnot lokalnych mogło oddziaływać głębiej. I dziś Tajwańczycy uważają sprawy lokalne za najważniejsze. Wyniki wyborów wskazują, że niektóre procesy życia politycznego zachodzą najpierw na szczeblu lokalnym, a dopiero później występują na ogólnokrajowym. Stąd samorząd lokalny jest nadal bardzo ważny dla funkcjonowania i ewolucji demokracji na Tajwanie.

Po tych referatach nastąpiła krótka dyskusja. W sesji popołudniowej wystąpili:

1. Prof. Kuo-hsiung Lee, z Wydziału Nauk Politycznych Uniwersytetu Chengchi, zajął się zagadnieniem wpływu demokratyzacji na stosunki partnerów po obu stronach Cieśniny Tajwańskiej. Odnotował on wyraźne zmniejszenie napięcia w cieśninie w latach 80., i początku 90. XX w., a wzrost napięć w 1995 r. i 1996 r., kiedy to manewry wojskowe sił ChRL doprowadziły sytuację *niemal na krawędź wojny*. Demokratyzacja na Tajwanie – zdaniem referenta – nie tylko poszerzyła przepaść instytucjonalną między wyspą a kontynentem, lecz także pogłębiła konflikt w aspekcie podstawowych wartości – godności osobistej i praw człowieka, co utrudnia rozwój pokojowej współpracy.

Jednak sytuacja jest wcale nie jednoznaczna, gdyż mimo pewnych fluktuacji napięcie w Cieśninie wyraźnie zmalało od końca lat 80., a współpraca między Tajwanem i kontynentem, poprzednio niemal całkowicie odizolowanymi, bardzo się rozwinęła i zacieśniła. Trzeba zatem nie tylko śledzić deklaracje werbalne, ale i praktyczne działania polityków. Po stronie tajwańskiej rozwój tej współpracy znajduje

bardzo szerokie poparcie. W przybliżeniu tylko 2% obywateli chciałoby natychmiastowego zjednoczenia Chin, a 4% optuje za szybkim ogłoszeniem niepodległości przez Tajwan. Natomiast przygniatająca większość opowiada się za utrzymaniem politycznego *status quo*, co ma szczególne znaczenie dla polityki władz przy umacnianiu się demokracji.

Prof. Lee omawiał też inne skutki demokratyzacji w różnych dziedzinach, m.in. przejście od ideologicznej do pragmatycznej dyplomacji, starania o jakąś formę reprezentacji wyspy w ONZ i rozwój aktywności społecznej na forum międzynarodowym. Wskazywał, że w istocie *Republika Chińska jest państwem niepodległym i suwerennym*. Przedstawiał także reakcje ChRL destabilizujące sytuację w rejonie Cieśniny.

Na zakończenie dr Lee stwierdził, iż jego zdaniem w dłuższej perspektywie czasowej demokratyzacja, doceniając zmiany zachodzące w Chinach kontynentalnych, przyczyni się do pokojowego rozwiązania obecnego konfliktu między partnerami po obu stronach Cieśniny.

2. Prof. Edward Halizak, dyrektor Instytutu Stosunków Międzynarodowych UW omówił wymiar ekonomiczny Wielkich Chin (Greater China) – współpracę gospodarczą w trójkącie Chiny Kontynentalne – Hong Kong – Tajwan. Wskazywał on na niezmiernie szybko rozwijające się powiązania między Tajwanem i kontynentem: inwestycje tajwańskie tam faktycznie przekraczające już najprawdopodobniej 100 mld USD, przenoszenie tam całych – mniej zaawansowanych technologicznie – gałęzi wytwórczych, w tym także sektora elektronicznego, ogromny ruch osobowy (rzędu kilkudziesięciu jumbo-jetów na dobę), itd. Władze tajwańskie zaczynają otwierać też możliwości inwestycji z kontynentu na wyspie, co może mieć bardzo dalekosiężne następstwa, ostrożnie otwierają również wyspę dla turystów z kontynentu, co rozszerza ruch osobowy w obie strony. Wraz z rozwojem bezpośrednich stosunków z kontynentem rola Hongkongu, jako ogniwa pośredniczącego, będzie malała. Jego kosztem będzie zapewne rozwijał się Szanghaj. Faktycznie – zdaniem referenta – Tajwan coraz bardziej gospodarczo zrasta się z kontynentem.

Na zakończenie sympozjum odbyła się dyskusja panelowa na temat procesów transformacji na Tajwanie i w Polsce, z udziałem wszystkich referentów oraz prof. Antoniego Kamińskiego i Wen-cheng Sunga, wieloletniego pracownika Biura Tajpej w Warszawie. Włączyli się do niej również uczestnicy sympozjum przybyli również z ośrodków pozawarszawskich. Obrady toczyły się w języku angielskim. Tegoż dnia na Tajwanie przeprowadzano kolejne wybory do władz lokalnych, prof. Yu na bieżąco informował zatem zebranych o ich przebiegu i komentował ich wyniki.